

Mezinárodní sféra jako prostor rozepře¹

The international sphere as a place for the differend

Józef Szymeczek, Eva Peterková

Klíčová slova: rozepře, mezinárodní sféra, příběh, metapříběh, náboženství, dialog

Key words: the differend, international sphere, narrative, metanarrative, religion, dialogue

Úvod

Francouzský postmoderní filosof Jean-François Lyotard (1924–1988) ve svých článcích předkládá obrázek postmoderního světa charakterizovaného rozpadem velkých příběhů na jednoduchá dílčí vyprávění. Život novověkého člověka byl většinou podřízen jednomu velkému vyprávění, které bylo považováno za pravdivé. Byl to například příběh náboženství nebo později příběh vědeckého pokroku. Idea takového vše zastřešujícího příběhu se v dnešním světě stala dle Lyotarda nedůvěryhodnou – v mnohých ohledech selhala nebo se naprosto rozpadla. Důležitější však je, že tyto kousky, na které se rozpadla (tato dílčí vyprávění), jsou navzájem nesouměřitelné a nepřevoditelné. Určitý příběh vypráví kvantová mechanika a jiný zase představuje teorie obecné relativity. Určitý příběh vypráví evoluční teorie a odlišný zase kreacionisté. Ačkoli příběhy mohou popisovat totéž, jejich jazyky bývají velmi odlišné.

Richard Rorty (1931–2007) měl na danou problematiku odlišný názor. Domníval se, že rozdíly mezi jednotlivými příběhy nejsou tak obrovské, aby se tyto příběhy na některých místech nepřekrývaly – zvláště co se týče nadějí nebo základních přesvědčení. A to jak v západních společnostech, tak i co se globálního měřítka týče.

V článku se budeme zamýšlet nad tím, zda je možná určitá jednota, či jestli jsme opravdu vězni dílčích příběhů či jazykových her, které jsou navzájem nepřevoditelné, a to ať se jedná o rozdílné kultury, tradice či civilizace.² Danou otázku budeme řešit na vztahu východních společností, zvláště islámských, ke společnostem západním.

---

¹ Studie vznikla za finanční podpory projektu *Reflection of National and European Identity in the New Millennium (NAETINEM)*, Erasmus+ project No. 2019-1-CZ01-KA203-061227.

² Hojně zde užívám výrazů kultura, tradice a civilizace. Kultura v tomto pojetí, jak ji zde používám, je určitý celek zvyků názorů vědomostí atd., které člověk získal jako člen určité společnosti. Tradice je kontinuální předávání této kultury. Pojem civilizace zde užívám v obecném významu, a sice jako určitou epochu dané společnosti.

Rozpory mezi jednotlivými náboženstvími můžeme definovat jako rozpory v dlouze zakořeněných tradicích a kulturách, které lidé, hlásící se ať už jednomu nebo jinému náboženství, vyznávají. Ačkoliv se v minulém století situace poměrně vyhrotila, například arabsko-izraelskými konflikty, vznikem Islámského státu či teroristickými útoky atd., tak přece jen jsme byli i svědky shody různých kultur, a dokonce svědky pokusu o dialog mezi jednotlivými náboženstvími.

Otázkou tedy je, zda se vůbec můžeme domluvit. Pokud ano, proč domluva často selhává? Pokud ne, co brání v racionální diskusi?

Budeme zde vycházet, jak z Lyotardova, tak i z Rortyho myšlenek, přičemž nesouhlasíme s názorem Lyotarda, že už nejsou žádná velká vyprávění a že jsme k nim ztratili důvěru. S tím souvisí i otázka, jaká je legitimizační role dílčích příběhů ve „východních“ společnostech a proč se domluva mezi různými kulturami a tradicemi zdá neřešitelná. Na tento problém aplikujeme Lyotardův termín „rozepré“. Cílem je ukázat, že dané rozpory spočívají v abstraktním referens, které je jednoduše neverifikovatelné, díky čemuž ztroskotávají různé snahy o domluvu.

Konec velkým vyprávěním?

Jean-Francois Lyotard charakterizuje náš věk nedůvěrou k velkým vyprávěním.³ V historii můžeme zahlédnout velké příběhy, velké filozofie, velké ideologie, velké emancipační ideály, které byly sdíleny mnoha lidmi. Tato velká vyprávění měla určitý smysl, který dával smysl i člověku, jenž se považoval za součást takového příběhu.

S věkem postmoderny začíná tento entusiasmus opadat. Velké příběhy najednou přestaly mít smysl. Jistým způsobem každý z nich ztroskotal nebo se ukázal při aplikaci v praxi jako nedostatečný či utopický. To, co charakterizuje dobu dnešní, je spousta dílčích příběhů, u kterých však opětovné sjednocení do nějakého velkého příběhu podle Lyotarda není možné.

Ovšem s velkými příběhy se něco vytratilo. U těchto emancipačních vyprávění můžeme hovořit o určité motivaci či smyslu člověka. Rozdrobením na dílčí příběhy se tento jednotný smysl vytrácí. Dnes vidíme roztržštěnost nejen různých sfér lidského života, ale i ideálů a zejména hodnot.

Lyotard tedy popisuje podobu západních společností jako takových, ve kterých vládou navzájem nepřeložitelné diskursy. Neexistuje žádné velké vyprávění, které by

---

³ J.-F. Lyotard, *O postmodernismu: postmoderno vysvětlované dětem: postmoderní situace*, Praha 1993, s. 97.

vše zastřešovalo. Je zde pouze množství dílčích vyprávění. Každé takové vyprávění má svá pravidla, svůj vlastní způsob legitimizace. Každé vyprávění má jinou logiku, a z tohoto důvodu nemůže poskytnout legitimizaci jinému příběhu – jinému vyprávění. A právě zde vězí ten základní problém. Velké vyprávění poskytovalo legitimizaci jeho dílčím příběhům. Ta legitimizace tkvěla v budoucnosti, v jeho ideji.⁴ S koncem velkých příběhů nastává i konec tohoto legitimizačního měřítka – nastává věk relativismu. Jako příklad můžeme uvést třeba etiku. Obrovská relativizace prochází například příběhem etiky a jednotlivé etické teorie většinou hlásají rozdílné ideály a motivace, proč by se člověk měl chovat morálně. Chybí sjednocení, pokud je takové sjednocení vůbec možné. Proč? Protože společnost a lidé v ní zastávají různé hodnoty a různé ideje, jimž podrobují své chování.

Liotard si této situace ve společnosti povšimnul a aplikoval na ni metodu řečových her analytického filosofa Ludwiga Wittgensteina (1889–1951).⁵ Každé odvětví společnosti symbolizuje určitou řečovou hru. Základním kritériem je funkčnost. Hráči si sami zvolí daná pravidla, kterými se ve svých hrách budou řídit – je to konsensus mezi hráči dané řečové hry. Výpovědi hráčů jsou určitými tahy ve hře. Adresát, adresant a referens jsou třemi druhy výpovědí, přičemž důležitý je jejich vztah a to, jak se uplatňuje na referens.

Liotard v této věci však užívá pojem „řečové hry“ volněji. Používá pojem „hry“ metaforicky k oblastem, jakými jsou například věda, filozofie, ekonomika, politika a další. To jsou různé dílčí jazykové hry, které mají vlastní pravidla a jsou navzájem nepřevoditelné. Nicméně musíme poukázat na to, že i Wittgenstein výslovně říká, že hra nemá žádnou sdílenou vlastnost s ostatními hrami. Je to spíše konglomerát podobností. Řečové hry, jako všechny ostatní, charakterizoval termínem rodové podobnosti.⁶ Právě takový termín, který není založený na žádném společném jmenovateli, se Lyotardovi a jeho koncepci různých jazykových her, které jsou navzájem nepřeložitelné, poměrně hodil. U řečových her totiž není jednotná vlastnost, která by každou z nich určovala, stejně jako u Lyotarda neexistuje žádné velké metanarativum, které by určovalo legitimizaci jednotlivým příběhům.

Jiný názor měl na danou problematiku Richard Rorty. Tento následovník amerického filosofa pragmatismu Johna Deweyho (1859–1952), za kterého se sám považoval, se domníval, že můžeme a měli bychom dále organizovat dějiny podle nějaké velké ideje, nějakého velkého

---

⁴ J.-F. Lyotard, *O postmodernismu: postmoderno vysvětlované dětem: postmoderní situace*, Praha 1993, s. 52.

⁵ J.-F. Lyotard, *O postmodernismu: postmoderno vysvětlované dětem: postmoderní situace*, Praha 1993, s. 107-109.

⁶ L. Wittgenstein, *Filozofická zkoumání*, Praha 1993, s. 46 (§66 -67).

příběhu.⁷ Takový velký příběh bychom však měli organizovat bez zbytečné metafyziky, která je spíše přítěžím. Velký příběh by pak měl pomoci duchu člověka a tomu, aby se neponořoval právě do metafyzických spekulací.

Máme tady tak dva různé pohledy na jednu určitou věc, přičemž všechno toto úsilí vyvěrá do otázky: Jsme schopni se domluvit? Nebo naopak existují natolik velké rozdíly, že racionální domluva není možná?

Velká vyprávění stále existují

Liotard charakterizoval dnešní dobu jako dobu konce velkých příběhů. Zaměřil se však jen na západní společnosti. Ovšem velké příběhy stále existují a jsou to právě příběhy náboženské, zvláště co se týče judaismu, islámu a koneckonců i křesťanství.

Nejlépe to lze vidět zejména na společnostech islámských. I zde samozřejmě existují různé dílčí příběhy, případně řečové hry. V základu jsou tři – politika, etika, ekonomika. Ovšem rozdíl je zde ten, že všechny tyto dílčí jazykové hry jsou v zásadě na sebe převoditelné, jelikož jejím určujícím faktorem je stejná vnitřní logika, na které jsou založené. Proces legitimizace, který nedovolil v západních společnostech, aby jeden diskurs legitimizoval druhý, jedno vyprávění druhé, zde neexistuje, neboť jsou všechny tyto dílčí jazykové hry sjednoceny v jednom velkém vyprávění jménem náboženství. Toto jediné velké vyprávění je tím referentem, ke kterému referují všechny dílčí jazykové hry a je to právě tento referent, který činí dílčí jazykové hry v tomto velkém vyprávění legitimními. Takže ano, existuje, nebo lépe existují, ještě velká vyprávění. Tato velká vyprávění se nám ukazují v podobě náboženství.

Jak je to možné? Právě problém legitimizace stojí, nebo alespoň podle Lyotarda by měl stát, v principu nepřevoditelnosti různých dílčích vyprávění. Převoditelnost spočívá na velkém vyprávění, které legitimizuje dílčí příběhy. Takovou legitimizaci poskytuje v náboženských společnostech víra. Náboženství je tím velkým metanarativem, které plní tuto legitimizační roli různým dílčím institucím a prakticky všem sférám lidského života. Koneckonců, není to jen situace islámských společností.⁸ Podobnou situaci provázanosti náboženství, politiky a etiky můžeme vidět například

---

⁷ Lyotardovo pojetí považoval za tragické a přidával k němu nálepku „třetí dogma empirismu“. Viz R. Rorty, *Objectivity, relativism, and truth*, New York 1998, s. 216.

⁸ Zejména těch, kde nedošlo k sekularizaci.

v judaismu, kde „naděje na vzkříšení v sobě zahrnuje mesiášskou politiku.“⁹ Aneb vzkříšení dojdou jen ti, kteří vykonávají micvot.

Ovšem Lyotardovo pojetí nepřeložitelných řečových her můžeme přenést na globální měřítko, neboli na takové, které popsal například Samuel Huntington (1927–2008) ve své slavné knize *Střet civilizací*. Zde popisuje osm¹⁰ různých civilizací, kde každá má svá jiná pravidla, každá se řídí trochu odlišnou logikou a každá má trochu rozdílné hodnoty. Huntington popsal na globálním měřítku stejnou roztržitost, jakou popsal Lyotard u společností západních. Panují zde kulturní rozdíly, a to jak morální, tak hlavně náboženské. Některé k sobě mají blíže, zatímco jiné jsou si vzdálenější či navzájem nepřevoditelné. Můžeme označit toto všechno za osm základních jazykových her? Základní myšlenka je zde stejná jako na úrovni Lyotardovy západní společnosti. Nad těmito osmi civilizacemi nevládne žádný velký metadiskurs. Každá má vlastní logiku neslučitelnou s logikou jiné a každá má vlastní způsob legitimizace. Někde vládne jediný, jinde se ještě štěpí do plurality řečových her, kde má opět každá vlastní způsob legitimizace.

Západ a východ

„Západ a východ“ je obrovské zjednodušení daného problému, čehož si musíme být vědomi. Proto tuto otázku budeme i zde probírat velmi obecně a v teoretické rovině.

Než se však do toho pustíme, uvažme, v jaké že to jsme vlastně situaci. Když se podíváme na západní společnosti o nějaké to století zpátky, můžeme spatřit jisté zastřešující systémy. Koneckonců náboženství či filozofie si uzurpovaly úlohu vysvětlit vše. Zejména ve filosofii se objevují systémy, které se snaží vysvětlit různé disciplíny od teorie poznání přes metafyziku až po etiku a politiku. Příkladem může být třeba věk osvícenství, jehož ideály se promítly do mnoha odvětví lidského života. Ideály osvícenství poměrně zásadně nabouraly vyprávění, které do té doby bylo vůdčím – a tím bylo vyprávění křesťanství. Byl to samozřejmě postupný proces začínající zhruba od začátku novověku, kdy katolická církev přicházela o některé kompetence. To se časem stalo i filosofii. Okolo 19. století se z ní začaly vydělovat určité disciplíny a s nimi i kousek kompetencí, který ležel na jejích bedrech. Velký rozvoj vědění, který započal v éře osvícenství, tak přinesl hned několik samostatných disciplín a vědních oborů. Došlo k vydělení ekonomické sféry z politických omezení, k velkému rozvoji technologií, k rozvoji obchodu a samozřejmě i k rozvoji občanské společnosti.

---

⁹ *Slovník židovsko-křesťanského dialogu*. Praha 1994, s. 38.

¹⁰ S. P. Huntington, *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*, Praha 2001, s. 447.

Do popředí se dostaly úplně jiné povinnosti a zájmy, než panovaly doposud. Přesné časové vymezení zde není určující, neboť na různých místech k tomu docházelo v různých dobách. Spojit to však můžeme s rozvojem obchodu, vzniku střední vrstvy (buržoazie), vydělení ekonomické sféry, jejího osamostatnění atd.

Co se týče rozvoje tržního systému, na ten byly pohledy různé – přes pozitivní ztotožnění zájmu jednotlivce se zájmem celku až po úvahy naprosto opačných názorů. O tom, že tato éra nebyla pro všechny vrstvy příliš přívětivá, svědčí mohutná vlna jejich kritik, v první řadě spojená s Karlem Marxem a dalšími mysliteli.

Pavel Barša například hovoří o ekonomické vědě 19. století jako o abstraktním kalkulu, ve kterém se vytrácí komunikace. Do popředí se dostává instrumentální rozum. „Velikost a svoboda republiky či čest kmene a rodu jsou rozvojem bohatství směřovány za materiální blaho a bezpečí.“¹¹

Směnnost hodnoty, úpadek charakteru, rozum podrobený instrumentálně, sledování vlastního zájmu – to jsou body, které se vyčítaly a stále vyčítají tržnímu hospodářství a soudobé situaci. Odkouzlení světa a vložení hodnot do našich kompetencí šlo ruku v ruce se ztrátou autentického bytí, jak hlásá filosof Charles Taylor (1931–dosud).¹² Předtím hodnoty a vlastně i místo člověka byly dány určitým řádem. Dnes jsou tyto věci čistě v našich kompetencích. Se začátkem individualismu a koncentrace na jáství tak přichází degradace ostatních věcí a jejich hodnot na pouhé prostředky pro naši potřebu.

Zde vězí to, co Lyotard charakterizuje rozdrolením na různá dílčí vyprávění a kde mnozí volají po nutnosti metanarativa. Proč se taková potřeba vyskytuje? Problém by mohl nastat například v případech války. U lidí, kteří sledují jen vlastní zájmy, by se mohlo zdát uvažování o nějaké ctnosti či občanské povinnosti bránit svou vlast v případech války, směšné. Jednoduše řečeno, chybí nám nějaký společný ideál. Ačkoliv mají na situaci různí myslitelé odlišné názory, tak ideál, který formuje a utváří bytí člověka a jeho smysl, všichni považují za dobrý, ne-li nutný, předpoklad autentického bytí.

O to palčivěji se tato otázka ukazuje, když se podíváme na vztah k jiným tradicím. Zatímco Evropu a Severní Ameriku můžeme, i když možná unáhleně, charakterizovat výčtem výše, tak například v islámských zemích byla situace trochu odlišná. Po 2. světové válce byla snaha některých mocností, zejména po dekolonizaci,

---

¹¹ P. Barša, *Západ a islamismus: střet civilizací, nebo dialog kultur?*, Brno 2001, s. 28.

¹² Ch. Taylor, *Etika authenticity*, Praha 2001, s. 9-19.

zřídít v těchto státech po vzoru společností západních podobné systémy jako mají ony samy. Nakonec se stal pravý opak. A sice tři různé sféry – etika, politika, ekonomika, které byly nezávislé, se z tohoto rozdrobení znovu sjednotily, přičemž základem se stal Boží zákon, jak píše český politolog Pavel Barša (1960–dosud).¹³ Obdobně tomu bylo i nedávno v případě Islámského státu. Právě zde byla vidět ona jednotná idea, jednotné metanarativum, které dávalo smysl všem lidem, kteří se k němu přihlásili. Proto měl tento „stát“ tolik přívrženců, a proto se k němu přidávali i lidé z úplně jiného prostředí – prostředí západních společností. Právě proto, že těmto lidem doposud chyběla ona idea, onen smysl, který zde našli. Příklad IS byl poněkud extrémní, ovšem ukázal světu jednu důležitou věc. A sice, že lidé touží po nějakém velkém příběhu. Po takovém, který by dal smysl jejich vlastnímu životu i za cenu, že o něj mohou přijít. Po takovém příběhu, který se ze západních společností vytratil.

Podobně tomu je i v jiných náboženstvích. Například podle judaismu Bůh představuje určitou jednotu, tzn. Bůh je dobré i zlé, světlo i tma, sjednocení protikladů.¹⁴ Jednota se zde nachází za mnohostí a je nepochopitelná rozumově. To, co je zde důležité, je přikázání, podle kterého by se měl Žid chovat, a to i když s ním intelektuálně nesouhlasí. Je to zakořeněno v jeho víře, z které by mělo jeho chování vycházet. Podobně je tomu i u islámu.

Můžeme se na to podívat ještě jiným pohledem. V západních kulturách není stát ten, kdo určuje etické hodnoty či náboženství, to je naopak v rukou jednotlivce. Jedná se tedy o pluralismus jak náboženství, tak etických hodnot, které jsou soukromou věcí každé osoby, což ovšem vede k obrovskému relativismu, ne-li skepticizmu. Zatímco například v islámských společnostech jdou individuální názory ruku v ruce s politickými a společenskými přesvědčeními.

Jak vidíme kulturní, společenské a náboženské rozdíly jsou obrovské. Zatímco v západu převládá instrumentální rozum, hodnotová relativita, tak na východě jsou tyto hodnoty jasně dané, provázané spolu s náboženstvím.

Když to vztáhneme na to, co bylo napsáno, můžeme spatřit, že ačkoli Lyotard hovoří o rozdrobení na mnohá dílčí vyprávění, tak tato nesouměřitelnost řečových her není jen na úrovni západních společností, ale i na úrovni mezinárodní. Nesouměřitelnost panuje hlavně mezi různými kulturami, jejich zvyky a náboženstvími, což se ukazuje na četných konfliktech, kterým jsme zvláště od minulého století vystavováni.

---

¹³ P. Barša, *Západ a islamismus: střet civilizací, nebo dialog kultur?*, Brno 2001, s. 73.

¹⁴ *Slovník židovsko-křesťanského dialogu*, Praha 1994, s. 23.

I Rorty na tomto způsobu argumentace řeší různost kultur. Nicméně se domnívá, že žádné dvě kultury nejsou naprosto odlišné, alespoň tak, aby zde nebylo určité překrývání. Různé rozdíly mezi kulturami, či řečovými promluvami nejsou podle Rortyho odděleny nějakými neslučitelnými jazykovými pravidly, ale jsou to rozdíly spíše v názorech, které je možné vyřešit, a to přesvědčením, nikoliv silou. Máme totiž určitou síť přesvědčení, kterou je ovšem nutné neustále přetvářet.

Podle Rortyho mohou východní společnosti obohatit diskurs společností západních. A vyslovil myšlenku, že se těší na dobu, kdy budeme všichni pod hlavičkou kosmopolitní sociální demokratické společnosti.¹⁵ Ačkoliv se Rorty dovolával velkého ideálu, ideálem pro něho byla americká parlamentní demokracie.¹⁶ Ačkoliv hlásal jistý konsensus, tento konsensus měl být ve stylu „přesvědčování“.

Rorty byl tedy zastáncem velkého vyprávění, ovšem vyprávění společnosti západní. To samozřejmě na globální úrovni nemůže uspět. Různé náboženské diskursy jsou navzájem neredukovatelné. Vycházejí z určitých tradic, zvyků, a hlavně z víry, která je iracionální. Podívejme se na to ještě blíže.

Mezinárodní sféra jako prostor rozepře

Na danou situaci se poměrně hodí Lyotardův termín *rozepře* či *různice* mezi dvěma žánry, které nelze rozsoudit. Legitimita jednoho nespočívá na nelegitimitě druhého, a když se přizná jednomu, udělá se křivda na tom druhém. Jedná se tak o spor, který nelze rozřešit spravedlivě.¹⁷

Právě takovou rozepři můžeme vidět na těchto různých diskurzech týkajících se různých civilizací, kultur, tradic. Legitimitu si uzurpuje západ – dialog mezi kulturami, univerzální demokracie hlásaná Fukuyamou, přesvědčovací konsensus hlásaný Rortym – to vše je argumentace jedné civilizace, která si nárokuje právo legitimizace. S každým takovým nárokem ovšem přichází křivda na tom druhém.

V těchto různých rozepřích hraje důležitou roli vztah adresát – adresant – referens. Lyotardův častý příklad je s plynovou komorou, kde se mohou dvě strany (adresát a adresant) shodnout, že je to tak a tak (referens).

Ovšem jinak tomu bude, když referens nebude vyjádřitelné v jednom či druhém jazyce. Potom se dané strany neshodnou. To je příklad, kdy referens neexistuje jako

---

¹⁵ R. Rorty, *Objectivity, relativism, and truth*, New York 1998, s. 212.

¹⁶ R. Rorty, *Objectivity, relativism, and truth*, New York 1998, s. 211.

¹⁷ J.-F. Lyotard, *Rozepře*, Praha 1998, s. 19.

objekt kognitivního poznání. Pokud takto neexistuje, nebude ani spor mezi adresátem a adresantem možné rozřešit námi dostupnými prostředky.

Příkladem mohou být věty metafyziky. Například: Co je dobro? Jaké hodnoty jsou ty správné? Co je pravda? Co je spravedlnost? Který Bůh je ten pravý? Na otázku „Co je plynová komora?“ se dá odpovědět: „Plynová komora je to a to“. Pokud neumíme danou otázku vysvětlit, můžeme případně na danou věc ukázat. Ale v případě abstraktního referens se situace mění. Zde se setkáváme s různými názory navzájem neredukovatelnými, jak je tomu v případě Boha. Zde dochází k rozepři. Neexistuje totiž žádná verifikační procedura.

A právě takový stav nastává při různých situacích, kdy se západní ideje setkají s rozdílnými názory, například společností islámských. Dejme tomu, že referens bude forma vlády. Každá strana bude hájit jiné stanovisko. V jedné formě vlády vidíme oddělené sféry, v druhé vidíme organický celek všech sfér pod hlavičkou náboženství. Referens je nějaká ideální forma, na kterou mají dvě strany určité názory vyvěrající z určitých předpokladů, způsobu smýšlení, tradice, zvyků atd. Už to, že je referens nějaká ideální forma, znemožňuje na něj ukázat a říci, to je ta správná forma – zvláště pokud tato „správná forma“ nebyla ověřena v praxi.

Můžeme se domluvit?

Liotard mluví o množství diskursů rozdrobených v pluralitní postmoderně, na které aplikuje Wittgensteinův termín řečové hry. To mu však vyčítal Rorty, který se domníval, že křísí ono třetí dogma empirismu.

Rorty měl pravdu v tom, že když mluvíme o jiných slovnících, nemyslíme tím naprostou nepřeložitelnost jednoho jazyka do druhého, ale spíše že jiné slovníky představují jiné názory a přesvědčení.¹⁸ Naprostou nepřeložitelnost můžeme nejspíše opravdu odsoudit jako třetí dogma empirismu.

Odlíšné jazyky přeložitelné nejspíše jsou, nebo alespoň nebyl nalezen žádný, který by přeložitelný nebyl. To ovšem Lyotard ani nemínil. Zaměřoval se spíše na různost promluv, které jsou navzájem nepřevoditelné a neredukovatelné jedna na druhou. Každá z nich je jedinečná samostatná entita se svými zvyky a tradicemi. Každý názor je svým způsobem jedinečný a neredukovatelný. A právě tato různost se ukazuje, když převedeme rozepře na sféru mezinárodní. Samozřejmě je možné hledat konsensus, racionální kalkul, který by překlenul střety dvou různých civilizací. Ale mějme na paměti, a to ať už na rozdílu judaismu a islámu

---

¹⁸ R. Rorty, *Objectivity, relativism, and truth*, New York 1998, s. 218.

nebo islámu a západu, že tyto kultury vycházejí z náboženství, z iracionálna, které zasahuje do všech složek jejich života. A může něco iracionálního podstoupit racionální domluvu? Může být přesvědčeno racionálními argumenty? Nebo je zjevená pravda nadřazena rozumu a nepřístupna racionální kritice?

Samozřejmě v dnešní době tato otázka volá po určitém řešení, po dialogu, po pluralitě názorů, kde může žít každá kultura, jejíž tradice budou uznány za jedinečné a nebudou se zpochybňovat. Ale není tento obrázek globálního či kosmopolitního světa dalším výtvorem západu, který se západ snaží předat východu? Takový obrázek je prakticky stejný jako obrázek západního liberálního státu, ve kterém má každý své hodnoty, každý má své náboženství, každý má svou pravdu. Není právě to, co se západ snaží vštípit celému světu a co nejen islámské společnosti odmítají a kritizují? Je vůbec taková situace řešitelná?

Zajímavý poznatek měl německý teolog Karl-Josef Kuschel (1948–dosud)¹⁹ ve své knize *Spor o Abrahama*. I Kuschel samozřejmě volá po nutnosti dialogu, nicméně tento dialog staví na jiných principech. Hovoří o náboženské ekumeně, která se hlásí ke kořenům. Jak bylo řečeno, tak nepřeložitelnost diskursů je znásobena různými rozdíly v tradicích. Kuschel hovoří o stejném kořenu všech tří náboženství, a tím je postava Abrahama. Není právě toto cesta ke smíření různých rozporů?

Literatura:

Barša, P., *Západ a islamismus: střet civilizací, nebo dialog kultur?*, Brno 2001.

K.-J. Kuschel, *Spor o Abrahama: co židy, křesťany a muslimy rozděluje a co je spojuje*, Praha 1997.

J.-F. Lyotard, *Rozepře*, Praha 1998.

J.-F. Lyotard, *O postmodernismu: postmoderno vysvětlované dětem: postmoderní situace*, Praha 1993.

R. Rorty, *Objectivity, relativism, and truth*, New York 1998.

Slovník židovsko-křesťanského dialogu, Praha 1994.

Ch. Taylor, *Etika authenticity*, Praha 2001.

L. Wittgenstein, *Filozofická zkoumání*, Praha 1993.

Summary

---

¹⁹ K.-J. Kuschel, *Spor o Abrahama: co židy, křesťany a muslimy rozděluje a co je spojuje*, Praha 1997, s. 311.

The article deals with the current situation, especially with the problematic dialogue between the Western and Eastern worlds and between religions. The term "the differend" is applied to this problem. The French philosopher Jean-François Lyotard used this term to explain the situation in the Western world which is characterized by the fragmentation of individual spheres into so-called partial narratives. Each narrative follows only its interests and has its own logic. Therefore, agreement with another narrative is often problematic. This theory is applied to the international sphere and especially to the already mentioned dialogue between religions. We think about whether a certain unity is possible, or whether we are really prisoners of partial narratives or language games that are not transferable to each other, be they different cultures, traditions, civilizations, or religions. The aim of the article is to show that the discrepancies lie in an abstract reference, which is simply unverifiable.